

ÖRÖKSÉG

HÁSZ-FEHÉR KATALIN

Kölcsey és a Zrínyi-szerep az Országgyűlési Naplóban

1. „Kettős koszorú”

Kölcsey 1832–1836-os országgyűlési szerepléséről, az ellenzékhez való viszonyáról, politikai programjáról és végül az általa vezetett naplóról Kölcsey halála, illetve a Napló 1848-as megjelenése óta két irányban ágaztak el az értékelések. A két irány elmenté a Kölcseynek kiosztandó szerepkör elnevezésében, pontosabban a szerepkörök sorrendjének a felállításában mutatkozott meg, vajon a költő és politikus együttesében melyik kerüljön az első, melyik a második helyre. *Pap Endre* portréjában a *költő politikus* vonásai rajzolódnak ki, kinek politikai hiányosságai „gyönyörű oratoria által fedeztetnek”¹. Az országgyűlés idején induló, fiatal centralisták eszmerendszerébe, magatartásába ugyanakkor szervesen épült bele a *politikus költő* Kölcsey programja és példája, s a Kölcsey felett emlékbeszédet mondó Eötvös éppen a politikusi és szónoki pályát helyezi a szerepkörök hierarchiájának magaslatára.²

Minden további értékelés e kettősség jegyében történt. Nem zajlottak hangos viták, irodalmi perek a kérdés körül, csak éppen a hangsúly toldott hol erre, hol arra a szerepkörre, csendesesen, visszhang nélkül. A Napló egyes történészek, irodalomtörténészek interpretációjában történelmi forrás, az országgyűlési események dokumentuma, más monográfusok szerint erősen hangsúlyozható Kölcsey művének irodalmi jellege is: igazolja ezt a napló megszerkesztettsége, műfaji sokfélesége, az érzelmi reakciók, a szubjektív hang, de maga a napló műfaja, magyar irodalombeli hagyománya is. *Horváth Mihály* Kölcsey Naplóját elsősorban történelmi anyagként kezeli. *Vajda Viktor* hosszasan védelmezi Kölcseyt *Pap Endrével* szemben, hangsúlyozza politikai tisztánlátását, gyakorlatiasságát, elveinek korszerűségét.³ *Jancsó Benedek* 1885-ös monográfiájában szintén életrajzi és politikai dokumentumként elemzi az Országgyűlési Naplót, jórészt elmesélve azt, vagy idegen forrásokból támasztva alá Kölcsey feljegyzéseit.⁴ *Kincses Elek* 1931-ben a Kölcsey képviselte politikai programokat tekinti át témakörök szerint, föl sem vetve Kölcsey országgyűlési szereplésének vagy Naplójának egyéb kérdéseit.⁵

A fenti tanulmányírókkal szemben áll a szinte minden monográfus által – hol némi indulattal, hol egyetértéssel idézett Kemény-mondat, miszerint „Kölcsey szónoklatot írt ez országgyűlésen versek helyett az irodalom számára”. *Gyulai Pál* 1890-es emlékbeszédében kissé másként fogalmaz, de lényegében hasonló véleményen van Keménnyel: ő Kölcsey politikai szereplésének érzelmi oldalát és hatását emeli ki, s így tulajdonképpen a politikai szereplés költői eszközeire helyezi a hangsúlyt: „hol nagy eszméket nagy érzelmekkel kellett védeni és szívet, lelket megindítani, ott Kölcseyé volt az elsőség.”⁶ A Naplóval kapcsolatban először *Angyal Dávid* figyelmeztet arra, hogy

„több vigyázattal kell használni”, mert nemcsak történeti forrás, hanem Sterne *Érzékeny utazásának* mintájára „angolos humort érzelmességgel kívánt vegyíteni”.⁷ *Vértesy Jenő* 1906-ban úgy látja, hogy bár Kölcsey az országgyűlésen fontos szerepet visz és eredeti politikai nézeteket fejt ki, Naplója elsősorban irodalmi mű. „Mint forrás is igen fontos – írja –, mert jól értesült és igazmondó, azonban éppen nem elfogulatlan.”⁸

Vértesyvel kezdődik azon értékelések sora, amelyekben rendszeresen fölmerülnek a Napló irodalmiságának, megszerkesztettségének, műfaji jellegzetességének a szempontjai is. Igaz, hogy *Kerecsényi Dezső* monográfiájának a Naplóról szóló alfejezetében különválasztja Kölcsey költői létmódját a politikusétól, valamiképpen mégis összefüggést lát az irodalmi és követi tevékenység között: „De ami az irodalomból vétegett, az az irodalomba is tér meg. A politikus Kölcsey, bármilyen odaadással, nem egyszer szinte szenvedéllyel, vett is részt két éven át (1832–1834) az országgyűlés ügyeiben, nem feledte el az író. A költőt jóformán teljesen elhallgattatta a politikus...”⁹ A következő Kölcsey-monográfus, *Szaunder József* már szinte csak az irodalmi jellegét emeli ki a Naplónak. Irodalmiságát mély szubjektivitásában látja, az érzelmi hullámzásban, mellyel az országgyűlési eseményeket kíséri, a műfajok változtatásában, ugyanakkor pedig regényszerűségében, amivé a napló végül összeáll. Szaunder számára sem kétséges azonban, hogy Kölcsey politikusként vesz részt az országgyűlésen. Kölcsey – írja – „réalpolitikusi volt, államférfi, amikor beszédeit mondotta, nem pedig érzelmes költő... A nagy politikus felelősségével reagál az eseményekre...”¹⁰ Az Országgyűlési Napló szövegével Szaunder monográfiája után majd csak 1990-ben foglalkozik Fenyő István, és 1992-ben Taxner-Tóth Ernő. *Fenyő István* a szaunderi koncepciót folytatva vizsgálja a mű irodalmiságát, azzal, hogy ő nem általában az *irodalmi jellegéről* beszél a Naplónak, hanem céltudatosan irodalminak tervezett, a napló műfaját megújító alkotásnak tartja. Újszerűségét elsősorban ott látja, hogy Kölcsey szándékolta mellőznie e műfajra jellemző vallomásosságot, egyéni jeleget. „...az ő naplója nem önmaga személyes vágyairól, egyéni törekvéseiről, hanem a többi ember ügyéről, a nemzet jövőjéért vívott sziszifuszi küzdelem állásáról számol be az olvasónak.” A szöveget Fenyő István értelmezésében stilisztikai szempontból a szónokiság, hangnem szempontjából az ironia jellemzi. A naplóíró Kölcsey fő célja azonban ez interpretáció szerint, minden dezillúzió, ironia és elkeseredettség ellenére is a mozgósítás, a felrázás.¹¹

Végül *Taxner-Tóth Ernő* elemzi Kölcsey Naplóját, az 1992-es monográfiájában.¹² Jórészt összegzi a korábbi értelmezéseket, két újabb kérdést is fölvetve a szöveggel kapcsolatban. Az egyik a Napló keletkezési körülményeire, időpontjára vonatkozik. Taxner-Tóth Ernő úgy véli, hogy Kölcsey, bár folyamatosan jegyzetelt Pozsonyban, a Naplót később Csekén átdolgozta, így kapta az meg a ma ismert, szigorúan megszerkesztett formáját. A feltételezés elgondolkodtató, érvei azonban ezt nem látszanak bizonyítani. Az átdolgozás gyanúja a napló utolsó negyedével kapcsolatban valóban felmerül. A május végétől kezdődő bejegyzések hosszabbak, meditatívabbak, el-eltérnek a napi eseményektől, és nemegyszer egyetlen problémakör kifejtésévé válnak. Gyakoribb ezekben a bejegyzésekben az emlékező, múlt idejű eseményleírás is, ami a változásra, a fontosabb gondolatok kiemelésére vall. A Napló májusig tartó szakaszára azonban mindez nem igazán vonatkozik. Ezekben a feljegyzésekben az aktualitás, a közvetlen élményszerűség, az azonnali reakciók dominálnak.

A másik figyelemre méltó kérdése Taxner-Tóth Ernőnek az, hogy a Pozsonyba utazó Kölcsey mennyire volt járatos a politikai életben. Ő úgy látja, Kölcsey „a hatalomgyakorlás módszereit... jól ismerte...”, bizonyítása azonban ennél a tételnél sem

elegendő. Mindössze a Naplót idézi, abból is az egyik legköltőibb részt, amikor Kölcsey azon medítál, vajon mennyire tud majd helytállni a kísértések között. Taxner-Tóth Ernő a továbbiakban kevésbé összefogott elemzését adja a Naplónak, az olyan kifejezésektől sem óvakodva, hogy Kölcsey politikai pályára lépésének egyik oka „bizonyosan az irodalmi eredmények hiánya”.

A kétféle Kölcsey-portré ellenére is, csaknem minden monográfus számára dilemma nélkül mellőzhető a kérdés, vajon Kölcsey politikusként érkezik-e Pozsonyba, s pozsonyi szereplésével lezárul-e irodalmi pályájának korábbi szakasza. Legtöbbjük úgy látja, Kölcsey sajátos metamorfózison megy át a harmincas évek elején, a költő végre cselekvési területet talál, és költői pályájával szakítva a tettek emberévé válik. Mások a hazafias versek sorával bizonygatják, Kölcsey pályafordulata jóval a politikai szerepvállalás előtt megtörtént. E szerepváltás legitimálása néhány verscímmel és beszéddel könnyen meg is tehető, hiszen mindegyikben vannak olyan idézhető részek, melyek problémamentessé tesznek egy ilyen Kölcsey-interpretációt. Jancsó Benedek 1885-ben még polemizál Keménnyel, elismerve, hogy Kölcseyt saját kortársai sem tartották gyakorlati politikusnak: „Kölcsey sem természetére, sem modorára nem tartozott azok közé, kiket idáig megszoktak volt vezéregyéniségeknek tartani...”, az okot azonban ott látja, hogy a korabeli országgyűlésekre eleve nem a rátermett politikusok küldettek.¹³ A későbbi monográfusok még a polémiát sem tartották szükségesnek, annyira egyértelmű volt számukra, hogy Kölcsey elsősorban politikai célokkal és szerepkörrel érkezett a pozsonyi országgyűlésre, s további irodalmi tevékenysége csupán melléktermékként, politikai szereplésének irodalmi variánsaként kezelendő.

2. „a nemzet szívéhez útát találni”

Az *Országgyűlési Naplót* megelőző művek, és maga a Napló is azt sugallja azonban, hogy Kölcsey önmagának szánt szerepe ennél valamivel összetettebb, árnyaltabb volt, és hogy költői státusát tulajdonképpen sohasem adta fel. Ismeretes, hogy a 20-as évek második felében milyen meghatározó élmény volt a magyar írók, költők számára Zrínyi alakja. Vörösmarty 1828-ban, Kölcsey már korábban is felfedezi Zrínyiben a költőideált, a cselekvést és alkotást, harcost és költőt, képzeletet és valóságot egybeolvasztó eszményi elődöt.¹⁴ Zrínyi volt az, aki megteremtette a múltra emlékező, az elődöknek méltó emléket állító irodalmat, miközben harcaival *ő maga is mítosszá válhatott a kortársak és utódok szemében*. Ily módon nemcsak valóság és képzelet, hanem múlt és jelen metszéspontján is áll. Megvan benne a lelkesedés, amely a múlt mitizálásához és a jelen nemzetformáló törekvéseihez egyaránt szükséges. Vörösmarty sajátosan romantikus látomásában még napjai is harmonikus beosztásúak: a nappal a cselekvés, a közösségi élet időszaka, az éjjel a költészet, az ábránd, a magány periódusa. Kölcsey két évvel korábban, 1826-ban a *Nemzeti hagyományokban* még valamivel disszonánssabbnak látja Zrínyi életét: a nagy nemzeti hőssé válás akadályát abban látja, hogy Zrínyi „alárendelte a hősnek a poetát, s így költői körben sokat ugyan, de végtelenül kevesebbet tett vala, mint amennyire lelkének nagy ereje által képes volt. Ő siető kézzel dolgozott, s munkáiban a költői lelkesedés szép vonásai nem ritkán ugyan de magányosan, s művészi gond nélkül elszórva fénylenek [...] Így történt, hogy Zrínyi, mint poeta, nemzetünkre semmi befolyást nem nyerhete...” A mítosszá válás és mítoszteremtés kettős folyamatában Kölcsey ez utóbbit tartja elsődlegesnek, hatásában ered-

ményesebbnek, s majd a 30-as évek elején időszerűbbnek. A *mitoszteremtés* az a nagy korfeladat, mely önmagában is cselekvés értékű, s amely egyesíti a Zrínyinél még egymással ellentétesnek látott szerepköröket.

Mindettől függetlenül Zrínyi Kölcsey számára is az a személyiség, akinek kapcsán némi korrekcióval megfogalmazhatja költői programját. E korrekciót pedig egy másik költő bevonásával, Anyos Pál személyiségjegyeinek a beiktatásával végzi el. Csetri Lajos hívja fel a figyelmet arra az érdekes mozzanatra, hogy 1817-ben, amikor Kölcsey első magyar irodalomtörténeti áttekintését írja a Berzsenyi-kritikában, még semmit sem tud Anyosról, s Szemere az, ki *Tudósításában* felhívja rá Kölcsey figyelmét. Csetri Lajos szerint Szemere vitairata Kölcsey pályafordulatának egyik forrásaként tükröződik az 1826-os *Nemzeti hagyományokban*, többek között az Anyosról szóló bekezdésben is.¹⁵ A tanulmány Anyos-képe azonban mintha ürügy lenne csupán Kölcsey számára a Zrínyi-portré kiegészítésére. Az Anyos-kötetet átlapozva alig akadni olyan versre, melyet egyértelmű illusztrációként lehetne beidézni Kölcsey értékelésébe, s így marad a gyanú, hogy Kölcsey kissé átigazította Anyost, egy sajátosan szentimentalista ízlésvilágnak a nemzeti érzésekkel való ötvözése érdekében. Mindezt elméletileg is igazolhatónak véli, amikor a magyar karakterből levezeti a „nemzeti szentimentalizmus” fogalmát: „...a magyar karakteri szentimentalizmus a romantikaitól különböző. Ez fő vonását a szerelemtől, a magyar pedig hazájától és nemzeti fekvésétől kölcsönzi; a szerelem epedése nálunk nem hazai plánta...”¹⁶ A szentimentalizmus irányzata Kölcsey gondolatrendszerében tehát szervesen beilleszthető a hazai költészetbe, amennyiben tárgyat cserél, a magánszférából átköltözik a hazafias témák körébe, s mindez annál inkább megtehető, mert magának a magyar népnek a karaktere is ilyen. Mindez mélyen összefügg a mitoszteremtés céljával is, mert akár a múltnak, akár a jelennek az ideávilág magaslatába emelése kellő érzelmi állapot és költői látásmód által történik.¹⁷ Ezekkel a korrekciókkal egy olyan Zrínyi-kép alakul ki Kölcseynél, melyben a bajnok és poéta közül az elsőbbség a poétáé, a nemzeti karakterjegyekhez igazodó szentimentális költőé. Kölcsey gondolatrendszerében a cselekvés költészetté, a költészet pedig cselekvéssé minősül át, mert a kettő együtt így tud „a nemzet szívéhez útat találni”. Az ilyen költő „kísérőjévé teszi a bajnoknak a poétát, s az új kort a régivel összekötvén, e párosításban egy költői közép világot keres, melynek megszélidült, megnesmesített fényében magát minden érző hazafi fellelhesse, s meglekésítve lelhesse fel”.¹⁸ Gondolatmenete egyszerű és világos: a költő feladata annak a *középvilágnak*, költői világnak a megteremtése, a jelenkor és a mindennapi élet oly fokú mitizálása és megnesmesítése, amely kellő lelkesedést, érzelmi alapot nyújt egy nemzeti közösség kialakításához, ezt követően pedig mindennemű politikai cselekvés véghezviteléhez. A költőnek tehát úgy kell politikussá válnia, hogy közben kívülállását, az eseményekre való rálátását is megőrizze, mert a mitikus szemlélet és mitikus láttatás csak ebből a pozícióból lehetséges. A költői cselekvés nem azonos sem a kalmár, sem a nemes, sem a tudós cselekvésével. Ezt fogalmazza meg ugyancsak 1826-ban, a *Mohács* című, monológyszerű szépirodalmi szövegében. Az egész mű nem egyéb költői önigazolásnál, a költői cselekvés nemzetformáló erejének bizonyításánál. Minden másnemű, közösségformálónak hitt cselekvés – lóversenyek, dunai gőzhajózás, gazdasági élet, tudomány, politika mögött a legfontosabbnak látja e cselekedetek érzelmi hajtóművének megteremtését, annak a sajátos látásmódnak a kialakítását, amely a görögöket is nemzetté formálta, együvé tartotta: a múlt és a jelen mitikus szemléletét. E költészet által kiváltott érzelmi állapotban fedezi fel azt az erőt, amely a vallással, politikával, közélettel szemben a sokaságból

közösséget tud formálni: ugyanaz a gondolat ez, melyet az *Országgyűlési Naplón* kívül a *Parainesis*-ben is kifejt. E közösség Kölcsey szerint „öszvetartozó nagy háznép egésze” lenne, melyet „saját nyelv, szokások, saját ősek, saját hagyomány, saját jó és balszerencse kötnek együvé...”¹⁹ E patriarchális nemzetszemléletet Fenyő István Rousseautól, Herdertől, Hegeltől, majd Grimmtől és Friedrich Schlegeltől vezeti le, végül kissé történetietlenül, a maga internacionalista álláspontjából, a rendi nacionalista szemlélet illúziói közé sorolja be.²⁰

Eredetétől és mai értékelésétől függetlenül azonban számolnunk kell ezzel az irodalom- és nemzetszemlélettel akkor, amikor Kölcsey közéleti szerepléséről, országgyűlési időszakáról beszélünk. Figyelembe kell vennünk ezeket a gondolatokat akkor is, amikor az *Országgyűlési Naplót* kezdjük olvasni, mert csak általuk lesz pontosan végigkövethető a Naplóban az az emberi, költői bizakodás, majd kudarcélmény, amelyet Kölcsey a nyolc hónap alatt átél; így kiderül az is, vajon honnan származik a Napló sajátos irodalmisága, és honnan erednek azok az ellentmondások, amelyeket a későbbi olvasókat annyira zavarba ejtik.

3. „Nincs tarkább dolog az embernél...”

Kölcsey a Zrínyi-féle költő-harcos szerepben, a sokaságot nemzetté formálás szándékával, emelt fővel indul el Pozsonyba: „De a fennemelkedőt, sok minden rongálja... a fennemelkedőre sok minden görbén néz. És nem méltán-e? Hiszen már csak az, hogy reá alulról felfelé nyakmeresztéssel lehet tekinteni, büntetést érdemlő helyzet. Miért nem vonja magát össze? miért csinál a mindennapi természeteknek alkalmatlanságot?”²¹ Nyolc hónappal később, 1833. augusztus 19-én Kölcsey lesütött fővel zárja Naplóját: „Uram, a szentekre! Én semmit sem felelek; én hallgatok mint rajtakapott bűnös, lesütött fővel...”²² Mi történt tehát a nyolc hónap alatt, mi rejlik a lesütött fő tragikumá mögött?

A Napló kezdete az eposzi hős útja a küzdelem helyszínére. Lépésről lépésre felismerhetők a bejegyzésekben az eposzi koncepció alapelemei, a *Szigeti veszedelem* mozzanatai. Pozsony Kölcsey számára a küzdelem, a tett helyszíne, egyben annak az ellenséges világnak a szimbóluma, amelynek ellenében harcát meg kell vívnia. Még az egyébként idilli jelenetre csábító epizód is erre a harcra emlékezteti: amikor a szőke lányfej behajol kocsjá ablakán, nem a véletlen találkozás szépségét látja meg a helyzetben, hanem azt a világot, amely útjában áll a kitűzött céloknak, a nemzetegyesítő reményeknek. Pozsony, a magyar országgyűlés színhelye tulajdonképpen idegen város Kölcsey számára. A szállásra való beköltözés után a seregszemle következik: a már ott lévő követek felsorolása, az érkezők megfigyelése és leírása. Az első három nap bejegyzés-sorozatának végén jóslatszerű megérzés áll, akárcsak Zrínyi művében az isteni ki nyilatkoztatás: „Fogsz-e szél és hab ellen küzdeni, ha minden elhagy; ha bűnnek mondatik, amit angyalod kebled mélyén sugall, ha minden való és jó, minden szép és nagy legyőzve sülyedez...” Végül a fohász következik, záróteleként a Napló fiktív exozicójának: „...te pedig ott fenn, vagy itt benn, ki mind eddig tisztán megőrzéd e kebled, adj segídet mind végiglen!”²³

Az eposzi hangnem később is gyakran visszatér: Wesselényit szinte mitikus hősként, a szörnyölőknek szörnyölő fiaként mutatja be, a nádort sajnálja, aki egész dél előtt „Bendeguz unokáit” szelídíti, a perszonális előszobájában pedig az eposzok fiatal hősével, Eötvös Józseffel, „a kedves gyermekkel” találkozik. A Mérey-nél való megjele-

nés az ellenség táborának a felmérése: nemzeti, irodalmi szempontból semmi kifogása nem lehet ellene, a perszonális magyarul beszél vele, közli, hogy ő maga is foglalkozik irodalommal, mindkét téren remélhető lenne tehát az egyetértés. De emberileg távol áll attól a jellemtypustól, aki Kölcsey táborának megfelelne: közhelyeket, udvariassági fordulatokat ismételve, ennek következtében a két másik szerepköre is hitelét veszti.

Az első kerületi ülés december 19-én zajlott le, s az ülési rend, a „csatarend” kialakítása volt a vita tárgya. December 21-én, két nap múlva, Kölcsey Széchenyit kéri arra, találjon olyan lehetőséget, amely egységet alakítana ki a képviselők körében, mert „e külön, e központ nélküli lételben” semmire sem jutnak. „Mi sokaság vagyunk; s mi tarthat bennünket együvé, mi vezethet bennünket egyfelé? az még találni való.” – írja le fő céljának megfogalmazását.²⁴

Az első kerületi üléseken azonban csakhamar kiderül, hogy a nagy csata nem egészen lovagi és eposzi eszközökkel vívatik. December 24-én azzal fejezi be a maratoni értekezletet Kölcsey, hogy úgy szabadult a teremből, mint Nero zárt auditoriumából a hosszú órák után kieresztett hallgatók. Politikai, de különösen emberi akadályait látja a tervezett egység kialakításának. A hazafiság különböző értelmezése, a pofozkodásig menő indulathullámok, a végtelenbe nyúló viták és felszólalások, az állandóan változó vélemények már december 27-én leíratják vele a kijózanodás mondatait: „Hazát és szabadságot életemnek minden napjaiban forró szerelemmel kapcsoltam magamhoz, de e szerelem, mint szerelem a lyánka iránt, ideális képekhez szövé magát [...] Mit gondoltok? Annak ki a hazaszeretet szép gondolatát először Plutarch mellett álmodta, [...] kit Rákos partjain a magyar hősgyülekezet emléke lyrai lángba kap vala: annak mit kellett szenvednie, mikor a kerületi ülésbe lépven, látott és hallott, s poetai fellengéséből egyetlen egy pillanatban hullott le?”²⁵

A továbbiakban a Napló a nemzeti egység ideáljának leépülési története. Néhány hétig még váltakozik a bizakodó és elkeseredett hangnem, de egyre gyakoribb a kiábrándultság hangja. Az eposzi hős csatavesztetten áll, még pontosabban: sereg nélkül marad: „Bizodalom saját erejében és serge hűségében teszi a hőst; de ha vítézi adott jelre kardot nem rántanak, s hidegen nézik őt az ellenség soraitól körülvetetni: mondjátok meg, mi érzellemmel kezd majd új csatát?” E január 8-i bejegyzést azonban még a történelmi példák áttekintésével, a nagy elődök (Hunyadi, Rákóczi) nyomán a kitarásra való buzdítással zárja.²⁶ Február 28-án még mindig arról panaszkodik, hogy nincs egy olyan ellenzéki mag, mely körül a többiek tömörülnének. Március 11-i bejegyzése szerint már annak a reménye is megszűnt, hogy Széchenyi és Wesselényi együttesen álljanak a nemzeti egyesülés élére, mert a két vezéregyéniség közötti ellentétek lehetlenné teszik együttműködésüket. Április 21-én bekövetkezett az is, aminek elkerülésére a Napló elején a fohászt leírta: ő maga is megingott harcában, és tettével szinte az egész országgyűlés további menetét kérdésessé tette. A kérdés akörül forgott az ellenzék táborában, vajon el kell-e fogadni a kormány leiratát a tárgyalandó kérdések sorrendjéről, vagy sem. Az ellenzék, bár a felirat ellen volt, mégis úgy döntött, a sokkal fontosabb kérdés, az úrbéri törvény meghozatala érdekében engednie kell, különben az országgyűlés feloszlásának veszélye fenyegetné őket. Az előzetes megegyezés szerint az ellenzéki követeknek Kölcsey nyomán, Kölcseyvel azonosan kellett volna szavazniuk a kormány felirata mellett, ám egy rövid kis epizód, egy személyes sérelem megváltoztatta a kitervelt szavazást. Az egyik képviselő azzal vádolta meg a tervet elkészítő Niczkyt, s ezzel együtt Kölcseyt is, hogy a kálvinista lojalitás ébredt fel bennük. Kölcsey felindultságában és haragjában másnap a kormány felirata ellen szavazott. Kom-

mentár, mentegetőzés, a következmények, reagálások említése nélkül írja le mindezt Kölcsey. A napló április 22-i és 23-i bejegyzéssel tovább halad, de a törés, amit ez az eset benne előidézhetett, nem marad nyomtalanul. Április 24-től május 3-ig beteg, influenzás, ami erre az időszakra még magyarázza az összefoglaló, meditatív hangot (betegsége első napján írja le híres gondolatát az elvetett és kikelő magról). A napló azonban később is ebben a hangnemben folytatódik, megmarad a kívülálló, összegző, törvényszerűségeket kereső gondolkodó pozíciójában. Feljegyzései ritkulnak, májusban még minden másnap jegyzetel, júniusban már alig van néhány bejegyzése. Talán ettől az időszaktól feltételezhető, hogy később fogalmazta meg véglegesen jegyzeteit, vagy ha nem, akkor távolodva a mindennapi eseményektől, a cselekvés lehetőségéről lemondva, már ott, Pozsonyban igyekszik felmérni szereplésének, tapasztalatainak tanulságait, és filozófiai szinten keresni meg a kudarc okait.

Egyik nagy tanulsága a közös cselekvés, a közös gondolkodás lehetetlensége. Az országgyűlés kezdetén emlegetett sokaság nemhogy nemzetté nem állt össze, hanem rendezetlen, ellenőrizhetetlen tömeggé deformálódott. Az a tömegélmény alakul ki nála, ami Kemény Zsigmond regényeiben (elsősorban *A rajongók* kezdetének tömegjelenetére gondolok), Arany János egyes műveiben vagy *Az ember tragédiájában* annyira jellemző lesz, hogy a tömeg logikája teljesen ellentétes az egyéni gondolkodás szabályaival: „...uraim, mikor kétszáz fej gondolkozik valamin; mikor kétszáz fej akar valami alkotványhoz fogni: akkor a logikának egyetemi törvényei nem sokat nyomnak.”²⁷

A másik nagy tanulsága, hogy a politika logikája is merőben különbözik mind a józan gondolkodás, mind az etika szabályaitól. Amikor híres felszólalásait az országgyűlésen elmondja, leggyakoribb hivatkozási alapja az ember és a nemzet természetes joga. Ezzel érvel *A hevesmegyei ügyben*, a magyar nyelv ügyében, a vallás, a papi dézsma kérdésében, a lengyelek melletti felszólalásában.²⁸ De saját magán is tapasztalnia kell, hogy a személyes sértődöttség, érdek vagy becsület sokszor ellene mond a természetes jogok elismerésének vagy érvényesítésének. Ezért történhet meg, hogy a képviselők közül annyian okoznak magatartásukkal csalódást, hogy a kormány feliratának ügyében ő maga is a megbeszéléstől eltérően szavaz, és ezért lehet az, amit ő akkor még nem következtet ki magának, de a későbbi naplóolvasók rendre észrevesznek, hogy a magyar nyelv ügyének kifejtésekor például nem is gondol a magyarországi nemzetiségek természetes jogaira.

A legsúlyosabb következtetést, bár a naplóban is van nyoma, az országgyűlésről való 1835-ös távozása után fogalmazta meg egészen pontosan: „Korodra akartál hatni? korlátolt, kicsiny erődhez nehéz akarát! és hatással lenni a korra, nem is mindig kívánatos. Társaid megérik a rázást, ha álmaikat bolygatod; de nem kérdik honnan indulsz, s hová mégy? s tettél jót vagy rosszat: magadnak tevéd; és a sokaság járja az utat, merre az ezerképen változó vélemény árja ragadozza; a zseni pedig sasként felszáll és elrohan, s öntudatlan szabja a törvényt, mit követni, csak ő bír erővel.”²⁹ A korra való hatás lehetetlensége, a történelmi folyamatok öntörvényűsége lehetett Kölcsey számára a legfájóbb személyes felismerés. Hosszú évek ideálvilágától, kitűzött céloktól, a közösségi cselekvésbe vetett hittől búcsúzik ezekkel a sorokkal, és vállalja a költőnek azt a magányát, amely beismerten vagy elhallgatva mindig is a sajátja volt.

Az országgyűlési napló végére ugyanis nemcsak közösségteremtő célkitűzése épül le, hanem ezzel párhuzamosan a Zrínyi-féle harcos-költő szerepkör is. A fentiekben volt már róla szó, hogy Kölcsey az 1830-as évek elején nem egyszerűen átlép a politikai pályára, nem felcseréli költői magatartását a politikuséval, hanem a kettőt egyesítve,

mindkettőt egyformán hangsúlyozva jelöli ki a maga sajátos, csak e szerepegyesítés révén teljesíthető feladatát. Ha az 1829–30-as Csokonai-átdolgozásokra gondolunk (*A rózsabimbóhoz, Szemrehányás*), vagy azokra a kifogásokra, melyeket Zrínyivel szemben még 1826-ban felsorol, könnyen elképzelhető, hogy Kölcsey az országgyűlésen Zrínyi harcos-költő szerepének megjobbított, kijavított, megnemesített változatát szerette volna eljátszani. Költői mivolta mindig is hangsúlyosan van jelen az *Országgyűlési Naplóban*, önmagára elsősorban költőként reflektál. Pozsonyi tartózkodásának másnapján, december 12-én magányára, a hozzá közelállók hiányára panaszkodik, de nem mint politikus vagy közéleti ember, hanem mint költő, akinek fokozottan szüksége van az őt körülvevők és megértők „részvételére, barátságára és szeretetére”.³⁰ Költőként készül a nagy csatára, a tettekre, egy ideálnak a realitásba való átültetésére, a nagy próbatételre: „Lesz-e erőd létrehozni az ideákat, mik húsz év óta boronganak kebledben?”³¹ Nem rója fel azoknak, akik a nádor előszobájában költőként és nem politikusként közelítenek hozzá, de rossz néven veszi, hogy a főkancellár két Kölcsey nevű költőről beszél, s azt mondja, hogy az egyiket, az apát ismerte.³² Érdekesen alakul ilyen szempontból a Pyrkerrel való találkozás. Az 1830-ban kirobant Pyrker-vita Kazinczy és Bajzáék között már javában zajlik, amikor Kölcseynek alkalma nyílik személyesen is találkozni az egri érsekkel. De csakhamar hidegen, sértődötten távozik társaságából. Sértődöttségének semmi köze a *Kritikai Lapok* vádjaihoz, ezt pontosan meg is fogalmazza, mert elismeri Pyrkernek, a költőnek azon jogát, hogy olyan nyelven írjon, amelyen a leginkább kifejezheti magát. Nem is annyira rejtegetett állásfoglalás ez Bajzáékkal szemben a szuverén költői világ és alkotásmód mellett. Megértőn ismeri el a költő íráskényszerét, a költői érzések és élmények szavakba kívánczó áradásának állapotát: „Vagy azt kívánjuk, hogy hallgasson? Nem, uraim! a kívánság pogány. Az érzésnek, mely a kebled teliden tele tölti, ki kell folyni; különben utat repeszt magának.”³³ Ami Kölcseyt igazán sérti, s költői önérzetét felébreszti, az az, hogy Pyrker, noha tudja, kiről van szó, nem hajlandó vele költőkhöz méltó társalgást folytatni: „csak igen mindennapiságon kezdé a szót. Hamar felkelék – vallja be Kölcsey –, s nem szólottam hozzá mint művészhez, egy szót is.”³⁴

December 20-án zajlik híres beszélgetése Széchenyivel az akadémia ügyéről. Az e napi bejegyzés az egyik legszerkesztettebb, legvégig gondoltabb szöveg a *Naplóban*, ami szintén jelzi, mennyire fontos e kérdés Kölcsey számára. A bejegyzés első része arról a sejtelméről szól, hogy sem az országgyűlésen, sem azon kívül nem fog egységes ellenzék kialakulni, mert az ellenzékiiség a legtöbb képviselő számára nem az ésszerű mérlegelést, a valódi cselekvési vágyat jelenti, hanem a vak és heves ellenkezést mindazzal, ami a kormánytól jön. Azt az érzést hiányolja a képviselők közül, amelyet a költészet biztosíthat a számukra, a nemzeti egységhez vezető lelkesedést és „hevülést”. A szöveg második részében azonban egy ezzel teljesen ellentétes gondolatmenetet fejt ki Széchenyi akadémiai terve kapcsán. Pontosán körülhatárolja, hol és meddig kívánatos a politika és közélet összefonódása a költészettel, meddig lehet termékenyítő a nemzet szempontjából a kettő egyesítése. A közéleti cselekvésen túlmenően minden ilyen összefonódást károsnak ítélt, mert az sértené az alkotói szabadságot, a költői lét öntörvényűségét. Széchenyi akadémiai terve pontosan az ellenkezője Kölcsey felvállalt szerepének. Széchenyi a művészi életbe szeretné átültetni a politikai élet hierarchiáját és szabályait, „alkotványt” akar íratni a művészek számára, rendszeres, de kötelező kritikáírást tervez bevezetni körükben. Kölcsey e rendtől és céltudatosságtól megijed, s nem csoda, ha kissé indulatosan kel ki „az individuumok elnyelése” ellen. Bár később

a történelemre, a nemzeti létre vonatkozóan is elismeri a folyamatok irányíthatatlanságát, a hatni akarás hasztalanságát, a művészi életre nézve már itt határozottan ellene van a kívülről jövő, a művészettel ellentétes logikájú beavatkozásnak.

Az első hét után kiderül azonban Kölcsey számára az is, hogy a közéletben sem könnyű a kétféle szerepkör egyesítése. Az első napok után még csak zavaró körülményként éli meg, ha magányában a képviselők megzavarják. December 25-én található az első ilyen kifakadás: „Lassan mozdultam ki ágyamból, s otthoni kényelemmel öltöztem fel, és lelkem egy pillantatig csendes kezde lenni; midőn a kerületi előlülő délutánra konferenciát izen. Az az átkozott újság! Az fogja tehát elrontani e napomat is, melyet örömmel fogtam volna szebb gondok közt tölteni?”³⁵ Az indulatos hang annál meglepőbb, ha tudjuk, hogy az országgyűlési tudósítás megszervezését maga Kölcsey is az egyik legfontosabb feladatnak tekintette.

Bár a képviselőtársak elfogadták Kölcsey magára vállalt szerepét, és mint bejegyzéseiből kiderül, valami hasonlót vártak is el tőle („azt kívánjátok még is, hogy én lelkesült erőben álljak itt...”), a „poetai fellengésből” való lehullást, a költői és közéleti szerepkör végleges elkülönülését a továbbiakban egyre gyakrabban fogalmazza meg. „Nekem a költő sorsa jutott osztályrészül: pedni a múlt után”, írja újesztendei gondolataiban. A múlt, a görögység világába visszaképzelt nemzeti aranykor és a jövőben megvalósítandó hazai egység vágya véglegesen egy költői szférába visszavonuló ideál marad, melynek semmi köze a jelen kicsinyes, megnemesítésre nem méltó és nem is alkalmas parlamenti tömegjeleneteihez. Semmi olyan nem történik az országgyűlésen, egyetlen olyan személyiség nincs Pozsonyban, aki a megkezdett eposz hőségé válhatna, a Széchenyivel való ellentét miatt maga Wesselényi sem lehet az, aki köré egy lelkesítő mítoszt lehetne felépíteni. Újra és újra felteszi a kérdést: Mi a hazafiság? A választ azonban a Napló befejezéséig sem tudja megadni. Az adandó válaszok köre egyre szűkül, míg végül megállapodik az érzés szintjén. Az érzés az egyetlen, ahol a hazafiság mibenléte nem válik kérdésessé, minden más területen csak kétértelmű, bizonytalan megfogalmazás lehetséges. Így jut el addig a gondolatig, hogy a valódi hazafiság a művészet szintjén érhető el és fejezhető ki, a hazafiság általa értelmezett fogalmának megfelelő lélekállapot csak költői szinten létezik. Fogalomrendszerében különválnak érzés és tett, cselekvés és művészi kifejezés. A Zrínyi-szereptől az idealizmusból való kijutást remélte a közéleti cselekvés által, a végeredmény azonban mégis csak egy megszilárdult, véglegesített, a realitás által alátámasztott idealizmus lett. Ezt bizonyítja számára a pozsonyi színházlátogatás élménye: „Azt hiszitek, hogy az emberben csak egy lélek van? Nem uraim, az én előttem megfoghatatlan. Midőn én a ti junctimotok, a ti urbáriumotok hangjától olyformán érzem magamat, mintha ereimben vér helyett bodzabél tartózkodnék: akkor bizonyosan más lélek mozgatá az erőművet, mint amikor este a magyar játékszínen az ének hangjai rám hatának. Az a vérzajdulás, az a kebelszorongás, az a gondolattelj, az a melegség és érdek, mit olyankor minden szó nyer, [...] az édes barátim, amaz elsőtől egészen különböző lélek munkája. [...] Én részéről a próza és a poetai helyzet közt oly hasonlatosságot lelek, amit egy forrásra képtelenség nélkül vinni nem lehet.”³⁶ Ebben az idézetben az *én* és a *ti* már szembenáll egymással, két különböző kategóriába tartozik, az összebékíthetőség minden reménye nélkül. Kölcsey elmagányosodását is jelzi e néhány mondat, s bár a humor és satíra az első napoktól fogva jellemzi bejegyzéseit, a januári eseményektől kezdve e satíra is egyre keserűbb. Ha eddig az eposz jegyei voltak felismerhetők szövegében, most az önirónia, az eposzparódia vagy a komikus eposz kellékei kerülnek előtérbe. „Hagyd lobogjon

a zászló! – kiált fel január 29-én – hajthatatlan, vívhatatlan sereg vagyunk, íme a főtáblai választ összetiportuk.”³⁷ Hasonló lélekállapotból fakadhatott nem is olyan sokkal később Aranyak *Az elveszett alkotmánya*. 1833 februárjában már a *Vanitatum vanitas* gondolatai olvashatók naplójában, annak a folyamatnak a totális kudarcát jelezve, melynek során Kölcsey az 1823-as vers után a 26–29-es esztétikai, történelmi és filozófiai tanulmányaival, majd a 30-as évektől kezdődő politikai szerepléseivel újra felépítette magának eszményi világát.³⁸ E kudarcélmény ezúttal azonban nem hozható helyre, nincs további eszme, mely által az ideálvilág újra felépíthető lenne. A költészet szférájának semmi köze a kiismerhetetlen, megbízhatatlan valóság ezerarcúságához. „Nincs tarkább dolog az embernél, azaz, hogy jobban megértsetek, az ember olyan, mint a chaméleon, mely csaknem minden pillanatban más színt vesz magára. S ezt minden emberről el lehet mondani, azon különbséggel, hogy némelyek pedig annyiban váltanak színt, mennyiben azt a lélek csendes vagy indúlt, vidám vagy sötét állapota szükségesen hozza magával.” – írja február 28-án.

A *Parainesis* létösszegző bölcsességét, a tapasztalat és kiábrándulás nyújtotta erkölcsi fölényérzetét emiatt tudnám akár elégiaként is olvasni. Az irodalomtörténet által optimizmusként értelmezett jövőhit csupán az ember javíthatóságának, tökéletesedésre való képességének a hite, mely nem annyira a jövőt, mint inkább a jelent minősíti. A *Parainesis*, ha Kölcsey valóban 1834-ben dolgozott rajta³⁹, sajátos kompromisszum a célokkal és ideálokkal szemben. A végpont a *Zrínyi második éneke*: „Szív s lélek el van vesztegetve rátok” – írja a Vörösmarty apokaliptikus látomásaihoz hasonló pusztulás képeibe ágyazva, a *Himnusz* szövegéhez hasonló fohászokdások ellenére is, mintegy annak palinódiájaként.

Az eszmények leépülésének, az egyesíteni kívánt világok végleges kettéválásának története Kölcsey naplója, s így olvasott alkotásként nem mond ellene műfajának. Dokumentuma az 1832-es országgyűlés első nyolc hónapjának, de valódi története személyes történet, az eseményeket átélő költő eposzi bizakodásának rezignációba áthajló kudarcra. Hasonló módon irodalmi alkotássá szerveződő naplót öt évvel később Kölcsey unokahúga, Antónia kezd majd vezetni.

JEGYZET

1. PAP Endre hátrahagyott munkái. Kiadják CSENGERY Antal és KEMÉNY Zsigmond. Bp. 1875. II. kötet 48.
2. EÖTVÖS József: Kölcsey Ferenc. In: E. J.: Arcképek és programok. Bp. 1975. Eötvös emlékbeszédét hasonlóan elemzi FENYŐ István: A centralisták hazai előzményei 1848 előtt c. tanulmányában. *ItK* 1992. 3. sz. 312.
3. VAJDA Viktor: Kölcsey élete. Bp. 1875.
4. JANCSÓ Benedek: Kölcsey Ferenc élete és művei. Bp. 1885. 300–308.
5. KINCS Elek: Kölcsey a közéletben. Szombathely, 1931.
6. GYULAI Pál: Kölcsey Ferenc. Felolvasott Kölcsey születésének százados évfordulóján 1890. aug. 8-án a Szathmár-Németiben tartott emlékünnepeyen. In.: Gy. P.: Emlékbeszédek. I. Bp. 1914. 304.
7. ANGYAL Dávid: Kölcsey Ferenc. *Budapesti Szemle* 1903. és Bp. 1927.
8. VÉRTESY Jenő: Kölcsey Ferenc. Bp. 1906. 174.

9. KERECSENYI Dezső: Kölcsey Ferenc. [Bp. 1940.]
10. SZAUDER József: Kölcsey Ferenc. Bp. 1955. 174–221.
11. FENYŐ István: „Küzdés a pálya.” Az Országgyűlési Napló művészi sajtóosságairól. In: „A mag kikél.” Előadások Kölcsey Ferenc születésének 200. éves évfordulóján. Szerk. TAXNER-TÓTH Ernő. Budapest–Fehérgyarmat, 1990. 102–109.
12. TAXNER-TÓTH Ernő: Kölcsey és a magyar világ. Bp. 1992. 241–290.
13. JANCsó: i. m. 314–315.
14. Ilyen értelemben elemzi Vörösmarty Zrínyi-versét SZAUDER József: A reformkor irodalma. Kézirat. Tankönyvkiadó Bp. 1962. 229–233.
15. CSETRI Lajos: Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában. Bp. 1990. 275–276.
16. Nemzeti hagyományok. KÖLCSEY Ferenc összes művei. Franklin, é. n. 636. (A továbbiakban: KFÖM)
17. Igaza lehet Fenyő Istvánnak, amikor az Ányos-képben Kölcsey önarcképét véli felfedezni, de ennek az önarcképnek sokkal több köze van az esztétikai, izlésbeli kérdésekhez, mint a nemzeti közszellemhez, melyhez Fenyő István hozzáköti. FENYŐ István: Az irodalmi népiesség elméleti alapvetése. A nemzeti hagyományok. In: F. I.: Az irodalom reszpublikájáért. Bp. 1976. 163–171.
18. Nemzeti hagyományok. KFÖM 644.
19. Mohács. KFÖM 1002.
20. FENYŐ István: i. m. 166–167.
21. 1832. dec. 11-én. KFÖM 1195.
22. KFÖM 1446.
23. KFÖM 1198.
24. KFÖM 1207.
25. KFÖM 1215–1216.
26. KFÖM 1238.
27. 1833. május 29-i bejegyzés. KFÖM 1383.
28. *A hevesmegyei ügyben.* KFÖM 1079.; *Harmadik izenet a fő RR.-hez a magyar nyelv ügyében.* Uo. 1093, 1095.; *A lengyelek ügyében.* Uo. 1123.; *A papi dézma tárgyában.* Uo. 1140–1141. stb.
29. *Emlékbeszéd Berzsenyi Dániel felett.* KFÖM 1181.
30. KFÖM 1196.
31. December 13-i bejegyzés. KFÖM 1198.
32. December 17. KFÖM 1201.
33. December 18. KFÖM 1202.
34. Uo.
35. KFÖM 1211.
36. 1833. január 18. KFÖM 1259.
37. KFÖM 1275.
38. Csetri Lajos a Vanitatum vanitast elemzve Kölcseyt e tekintetben Berzsenyivel veti össze, aki „egy ily, szinte nihilista pesszimizmusú és rezignációjú vers után [a Barátimhoz c. versről van szó, F. K. megj.], tehát ilyen látásmódra való képesség bizonyítása után újra és újra nekilendül, hogy eszményeit újra fölépítse és rájuk épített bizalommal újra kezdje közhasznú tevékenységét...” CSETRI Lajos: A Vanitatum vanitas értelmezéséhez. In: „A mag kikél”. Előadások Kölcsey Ferenc születésének 200. évfordulóján. Szerk. Taxner-Tóth Ernő. Bp.–Fehérgyarmat, 1990. 57.
39. LUKÁCSY Sándor: Mikor írta Kölcsey a *Parainesist*? *ItK* 1993. 2. sz.